

Joanna Król
Uniwersytet Szczeciński

Jerzy Brinken (1908–1991) — nauczyciel, geograf i społecznik. Przyczynek do biografii

Jerzy Brinken (1908–1991) —
a Teacher, Geographer and Community Worker:
A Contribution to the Biography

ABSTRAKT

Głównym celem artykułu jest prezentacja życia i dorobku społeczno-oświatowego Jerzego Brinkena (1908–1991). Przedmiot badań ujęto w perspektywie biograficznej, wyróżniając przy tym najważniejsze wymiary aktywności Jerzego Brinkena. Na podstawie materiałów źródłowych (rękopisy, źródła publikowane) i literatury przedmiotu (głównie o charakterze memuarystycznym) oraz przeprowadzonej analizy tekstu zrekonstruowano bieg życia prywatnego i zawodowego bohatera przedłożonego artykułu.

Odczytanie zgromadzonych materiałów pozwoliło na odtworzenie życiowych losów Brinkena, nakreślenie jego dorobku zawodowego, jak i przedstawienie podstawowych obszarów aktywności społecznej. Analiza i interpretacja dostępnych źródeł i opracowań skłania do wniosku, że Jerzy Brinken odegrał jedną z kluczowych ról w organizacji szczecińskiego szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w okresie pionierskim, jak i tworzeniu życia naukowo-kulturalnego. Jego przedwojenne i wojenne doświadczenie pedagogiczne umożli-

SŁOWA KLUCZE

Jerzy Brinken, nauczyciel, geograf, społecznik, oświata, okres pionierski, Szczecin

KEYWORDS

Jerzy Brinken, teacher, geographer, community worker, education, the pioneering period, Szczecin

SPI Vol. 21, 2018/2
ISSN 2450-5358
e-ISSN 2450-5366
DOI: 10.12775/SPI.2018.2.003
Nadesłano: 19.03.2018
Zaakceptowano: 30.05.2018
Artykuły i rozprawy

liwiło ponadto efektywną pracę z nauczycielami w zakresie ich doskonalenia i doskonalenia. Jerzy Brinken ma również trwałe zasługi w dziedzinie popularyzacji nauki, zwłaszcza w obrębie geografii.

Bogactwo życia i wielowymiarowość działalności Jerzego Brinkena przekonuje, że jego postać i dokonania powinny znaleźć swoją upamiętnienie nie tylko w postaci artykułu naukowego, ale i monografii historyczno-pedagogicznej.

ABSTRACT

The main aim of this article is to present the life and socio-educational achievements of Jerzy Brinken (1908–1991). The research subject is taken in a biographical perspective distinguishing the most important dimensions of Jerzy Brinken's activity. On the basis of source materials (manuscripts, published sources), subject literature (mainly memoirs) and of the conducted text analysis, his private and professional life was reconstructed.

The study of these materials allowed to show Brinken's fate, draw his professional achievements, and describe the basic areas of his social activity. The analysis and interpretation of the available sources and studies induce to conclusion that Jerzy Brinken played one of key roles in the organization of secondary schools in Szczecin in a pioneering period, as well as in creating a scientific and cultural life. His pre-war and war teaching experience enabled him to conduct effective work with teachers in the scope of their training and improvement. Jerzy Brinken has long-lasting merits in the field of science popularization, especially in geography.

The richness of Jerzy Brinken's life and multidimensional nature of his activity convince that his figure and his achievements should find their commemoration not only in the form of a scientific article but also of a historical-pedagogical monography.

Uwagi wstępne

Historia polskiej oświaty w Szczecinie, podobnie jak w przypadku całego Pomorza Zachodniego, to względnie krótki odcinek dziejowy, ale obfitujący w szereg wydarzeń natury geopolitycznej, gospodarczej i kulturalno-społecznej. Ich wyjątkowość i specyfika sprawiły, że losy szczecińskiej oświaty są niepowtarzalne i trudno

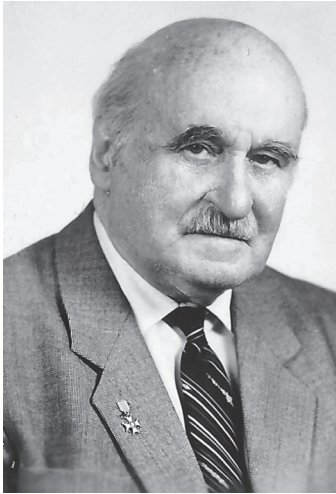
je utożsamiać z drogą, jaką przeszła szkoła polska w innych regionach kraju. Zniszczenia wojenne, brak tradycji polskiej w zakresie szkolnictwa, niepewna sytuacja geopolityczna wcielonych ziem nie wyczerpywały listy problemów, z jakimi spotkali się organizatorzy szczecińskiej oświaty w 1945 roku. Stanęli oni dodatkowo w obliczu dramatycznych braków natury materialnej (infrastruktura i wyposażenie budynków szkolnych), niedostatku sił nauczycielskich w zakresie ilościowym i jakościowym, jak i problemów natury społecznej (liczne przejawy burzenia porządku publicznego, skomplikowany proces integracji nowego społeczeństwa szczecińskiego)¹.

Z tej perspektywy szczególnie frapujące pod względem naukowym staje się pytanie o osoby, które w myśl decydentów oświatowych miały tworzyć na tych terenach polską szkołę. Nauczyciele-pionierzy, bo o nich mowa, stanowili wyjątkową grupę społeczno-zawodową. Trudne, a niekiedy dramatyczne warunki życia w Szczecinie i regionie wymagały od nich nie tylko wysokich kompetencji psychologiczno-pedagogicznych, ale i szczególnych walorów osobowościowych: odporności na trudy życiowe, hartu ducha i optymizmu. Wielu z nich nie wytrzymało obciążeń materialno-społecznych i wracało do swoich dotychczasowych siedzib lub też porzucało zawód nauczyciela². Gros z nich jednak pozostało wiernymi swojej pasji i mimo licznych wyrzeczeń kontynuowało pracę edukacyjną. Jedną z tych postaci był Jerzy Brinken, który pracy dla szczecińskiej oświaty i kultury poświęcił ponad 46 lat swojego życia. Postać ta, chociaż w pewnym stopniu obecna w pamięci społecznej, nie doczekała się jak dotąd rozbudowanych opracowań

¹ Por. m.in.: *Pięćdziesiąt lat Polski na Pomorzu Zachodnim. Polityka. Społeczeństwo. Kultura*, red. K. Kozłowski, E. Włodarczyk, Szczecin 1996; L. Turek-Kwiatkowska, *Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego*, t. 4: *Oświata szczecińska w latach 1945–1970*, Warszawa – Poznań 1989; L. Turek-Kwiatkowska, *Udział szkolnictwa w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu szczecińskiego w latach 1945–1970*, Warszawa – Poznań 1977; *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Poznań 1975; J. Król, *Uchronić przed zapomnieniem – średnie szkoły ogólnokształcące w województwie szczecińskim w latach 1945–1948*, Szczecin 2005.

² Por. m.in.: A. Wilecki, *Rola społeczna nauczyciela na Ziemiach Zachodnich w świetle pamiątek nauczycieli – osadników*, Poznań 1960; *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, dz. cyt.; B. Sadaj, *Społeczno-zawodowe problemy nauczycieli w Polsce Ludowej (na przykładzie województwa szczecińskiego)*, Szczecin 1967.

naukowych. Wśród nielicznych prac na jego temat wymienić należy hasło encyklopedyczne, skromny nieopublikowany życiorys w formie maszynopisu, krótkie artykuły prasowe, jak i materiały autobiograficzne³. Brak natomiast prac o charakterze naukowym, które w sposób syntetyczny ukazywałyby dorobek życiowy i zawodowy szczecińskiego pedagoga⁴. Niniejszy artykuł stanowi próbę wypełnienia tej luki, a zarazem krok ku opracowaniu monografii historyczno-pedagogicznej, której bohaterem stałby się Jerzy Brinken.

Fot.1.
Jerzy Brinken
(1908–1991)⁵

- ³ Książnica Pomorska (dalej: KP). Czytelnia Pomorzoznawcza. Życiorys Jerzego Brinkena (19.06.1908 r. – 29.10.1991 r.), opr. A. Adamczak, J. Krzysztóń, [b.d., mps], k. 1; L. Turek-Kwiatkowska, *Brinken Jerzy*, w: *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, Szczecin 2015, s. 89; J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografa*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, wyb. i opr. T. Białecki, Poznań 1974, s. 57–84; J. Brinken, *Żołnierze tajnej oświaty*, Warszawa 1990; J. Brinken, *Szkolnictwo średnie ogólnokształcące*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Poznań 1975, s. 68–79; J. Brinken, *Sylwetki pionierów oświaty szczecińskiej*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, dz. cyt., s. 246–248; J. Ławrynowicz, *Przystanek geografa*, „Kurier Szczeciński” 20.06.2008, s. 13.
- ⁴ Uwaga ta odnosi się do całej grupy szczecińskich nauczycieli-pionierów, którzy – oprócz nielicznych artykułów – nie mają swoich biografii naukowych.
- ⁵ Książnica Pomorska. Czytelnia Pomorzoznawcza. *Wystawa pt. Jerzy Brinken (1908–1991) – szczeciński nauczyciel i geograf – w stulecie urodzin, Szczecin czerwiec 2008. Materiały i dokumentacja* [mps].

Formacja rodzinna i edukacyjna

Jerzy Brinken jest bardzo dobrym przykładem na potwierdzenie tezy o sile oddziaływania środowiska rodzinnego, które w jego przypadku wyznaczyło w zasadzie jego życiowy los, pasję i zainteresowania. Bohater niniejszego artykułu urodził się 19 czerwca 1908 roku w Kielcach w rodzinie kolejarza i nauczycielki. Ojciec, Józef Emil, pracował jako technik kolejowy, a matka, Róża Grzymisława z Prószyńskich, posiadała średnie wykształcenie artystyczne w dziedzinie malarstwa⁶.

Klimat domu rodzinnego, jak wspomina Brinken, był niezwykle:

Atmosfera domowa i rodzinna, pełna uczuć estetycznych i patriotycznych, udzieliła się i mnie. W duszy mej rozwijało się umiłowanie ładu i porządku, stałe dążenie do czegoś lepszego, marzycielskość i entuzjazm do wykonywanej pracy. Wszystkie te cechy w wydatnym stopniu ułatwiły mi później działalność pedagogiczną⁷.

Oddziaływanie środowiska domowego i dobre wychowanie znaczyły się również w fakcie przejęcia od obojga rodziców załączków tego, co w późniejszym czasie rozwinęło się w pasję życiowe Brinkena: geografę, miłość do książek i talent pedagogiczny. Wykształcenie matki, jej zdolności artystyczne połączone z wrażliwością na piękno oraz zawód ojca umożliwiający niekończące się podróże koleją uformowały u młodego Jerzego chęć doświadczania świata przyrody i literatury, opisywania go i przekazywaniu wiedzy o nim młodemu pokoleniu. Był to czas budowania wyobraźni przestrzennej, zainteresowania krajobrazem i geografją przy jednoczesnym rozwijaniu pasji bibliofilskiej⁸.

Wybuch I wojny światowej przerwał sześć lat beztróskiego dzieciństwa, a dla całej rodziny Brinkenów rozpoczął się okres tułaczki. Dyрекcję kolei ewakuowano w głąb Rosji, co dla Jerzego oznaczało nowe, kolejne miejsca zamieszkania: Mińsk, Moskwę i Ojati (Karelia). W tej ostatniej miejscowości ukończył szkołę powszechną (1918–1921). Był to, jak wspomina Brinken, czas głodu, nędzy,

⁶ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografę*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 57.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże; J. Brinken, *Żołnierze tajnej oświaty*, dz. cyt., s. 68–70.

poniewierki i strat rodzinnych. Z wycieńczenia zmarli bowiem wówczas trójka jego rodzeństwa i babcia ze strony matki, Aleksandra Prószczyńska. Pozostała przy życiu rodzina (rodzice, babcia ze strony ojca, Karolina, i dwójka rodzeństwa: Maria i Jan) wraz z Jerzym wróciła do Polski dopiero w 1922 roku. Tak rozpoczął się następny etap życia szczecińskiego pedagoga wyznaczony przez edukację na poziomie średnim i wyższym⁹.

W latach 1922–1929 Jerzy Brinken uczęszczał do Gimnazjum im. Chałubińskiego o profilu matematyczno-przyrodniczym w Radomiu, a jego edukację zwieńczył egzamin maturalny. Kolejne dwa lata, tj. 1929–1931, to czas nauki w Szkole Podchorążych w Grudziądzu¹⁰. Okres ten był bardzo istotny w życiu Brinkena, gdyż systematycznemu przyswajaniu materiału szkolnego towarzyszyło rozwijanie pasji geograficznej. „Lata te obfitowały w wycieczki i podróże po Polsce. Organizowali je przede wszystkim nauczyciele geografii i przyrody [...]. Nie było większej miejscowości w Polsce, której bym nie poznał”¹¹ – wspominał. W tym też okresie, przy okazji gościny w radomskim domu rodziny Baryłkiewiczów, poznał swoją przyszłą żonę Anielę¹².

Formalny etap kształcenia Jerzego Brinkena kończyły studia uniwersyteckie w Warszawie w latach 1931–1936 na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym, a ich ukoronowaniem był dyplom magistra filozofii w zakresie geografii. Podstawę do nadania tytułu magistra

⁹ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografę*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 58; KP, Czytelnia Pomorzoznawcza. Życiorys Jerzego Brinkena (19.06.1908 r. – 2.10.1991 r.), dz. cyt., k. 1.; KP, Dział Zbiorów Specjalnych (dalej: DzZS), Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwalc. 4182. *Po upiornej nocy słoneczny poranek (fragment pamiętnika szczecińskiego z lat pionierskich)*, Szczecin 1970; KP, DzZS, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwalc. 4188. Życiorys Jerzego Brinkena, Szczecin 1986, k. 1.

¹⁰ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografę*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 58; KP, Czytelnia Pomorzoznawcza. Życiorys Jerzego Brinkena (19.06.1908 r. – 9.10.1991 r.), dz. cyt., k. 1; KP, DzZS, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwalc. 4182; *Po upiornej nocy słoneczny poranek (fragment pamiętnika szczecińskiego z lat pionierskich)*, dz. cyt., s. 8; KP, DzZS, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwalc. 4188; Życiorys Jerzego Brinkena, dz. cyt., k. 1.

¹¹ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografę*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 58.

¹² Tamże, s. 59.

stanowiła obrona pracy magisterskiej pt. *Pradolina Puławsko-Pińska w dorzeczu Wieprza*, napisanej pod kierunkiem Stanisława Lencewicza. Studium geograficznym towarzyszyło kształcenie pedagogiczne i psychologiczne, które zaowocowało zdobyciem dyplomu nauczyciela szkół średnich. Studia były okazją do spotkania mistrzów, którzy w największym stopniu mieli swój udział w formacji Brinkena jako naukowca i pedagoga. Wśród nich znaleźli się Jan Lewiński, Stanisław Lencewicz, Bogdan Nawroczyński i Stefan Baley¹³.

Wraz z ukończeniem studiów Brinken rozpoczął pracę zawodową w szkolnictwie. Podstawowym miejscem jego zatrudnienia w charakterze nauczyciela geografii było gimnazjum im. Lorentza w Warszawie przy ulicy Brackiej. Pozostałe godziny uzupełniał w innych gimnazjach warszawskich (Kozickiego, Nawrockiego, Rzeszotarskiej i in.). Inicjacja w roli nauczyciela-praktyka zbiegła się w czasie z niebagatelnym wydarzeniem w życiu osobistym. W tym okresie bowiem Jerzy Brinken ożenił się ze swoją wybranką Anielą Baryłkiewicz, a w roku 1938 przyszło na świat ich pierwsze dziecko – syn Aleksander¹⁴. Unormowany bieg życia prywatnego i zawodowego przerwał wybuch II wojny światowej.

Lata wojny i udział w tajnym nauczaniu

Lata 1939–1945 dla Jerzego Brinkena, podobnie jak dla milionów Polaków, były dramatyczne, wymagające niebywałego hartu ducha, odporności na trudy fizyczne i psychiczne. Wszystkie te przymioty stały się udziałem Brinkena, a najlepszym tego dowodem jest jego zaangażowanie w tajne nauczanie¹⁵. Uczestniczył w nim w samym

¹³ KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwalc. 4148. Praca magisterska Jerzego Brinkena *Pradolina Puławsko-Pińska w dorzeczu Wieprza*, Warszawa 1936, k. 79; J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografą*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 59.

¹⁴ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografą*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 59.

¹⁵ Kwestia tajnego nauczania i udziału w nim Jerzego Brinkena są bardzo obszerne, a sam bohater niniejszego artykułu poświęcił temu gros ze swoich wspomnień. Biorąc pod uwagę bogactwo materiałów źródłowych, jest to temat na odrębną publikację. W związku z ograniczeniami płynącymi z formy, jaką jest artykuł, przytaczam powyżej tylko podstawowe fakty związane z jego udziałem w tajnym nauczaniu.

sercu Polski, w Warszawie, i to przez cały okres okupacji. W tajnym nauczaniu występował Brinken w podwójnej roli: jako nauczyciel w zakonspirowanym gimnazjum im. Lorentza¹⁶ pod kierunkiem Stanisława Helsztyńskiego i jako łącznik między TON-em a tajnymi szkołami i kompletami w Warszawie oraz regionie pod kierunkiem Teofila Wojeńskiego¹⁷. Tym samym miał on doskonałą orientację w organizacji i przebiegu tej formy pracy konspiracyjnej.

Prowadzenie tajnego nauczania było niezwykle ryzykowne, i to w każdej z ról, która była przypisana Brinkenowi. Jako łącznik musiał przekazywane informacje kodować w swojej pamięci, aby nie narażać współpracowników. Towarzyszył temu nieustanny lęk przed spotkaniem z Niemcami, którzy coraz bardziej stawali się wyczuleni na działalność konspiracyjną. Natomiast jako nauczyciel geografii i zagadnień współczesnych w zakonspirowanym gimnazjum i na tajnych kompletach był permanentnie narażony na dekonspirację i śmierć z ręki niemieckiego okupanta. Przykładem może tu być los Ludwika Rajewskiego, pierwszego dyrektora tajnego gimnazjum i liceum ogólnokształcącego przy ul. Brackiej, który w listopadzie 1939 roku został aresztowany a następnie stracony w obozie Auschwitz. Jego następcą został Helsztyński¹⁸. Również i sam Brinken kilkakrotnie otarł się o śmierć, gdy lekcje organizowane w prywatnych mieszkaniach były przerywane niespodziewanymi niemieckimi rewizjami, podczas których najmniejszy błąd mógł się skończyć tragicznie dla ich uczestników¹⁹. Podobnej ostrożności wymagała praca w budynku szkolnym, gdzie należało w sposób wyjątkowo staranny prowadzić podwójną dokumentację: zakonspirowaną i tę oficjalną, aby w razie wizytacji (a te były przeprowadzane bardzo często) nie budzić podejrzeń niemieckiego okupanta²⁰.

¹⁶ Gimnazjum im. Lorentza funkcjonowało pod następującymi nazwami: Zakłady Naukowe L. Lorentza (1939–1940), Kursy Przygotowawcze do wyższych szkół zawodowych dra Stanisława Helsztyńskiego (1940–1942), Obowiązkowa Szkoła Ogrodnicza (1942–1944) (por. KP, DzZS, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwakk. 4188. Życiorys Jerzego Brinkena, dz. cyt., k. 1).

¹⁷ J. Brinken, *Żołnierze tajnej oświaty*, dz. cyt., s. 8.

¹⁸ Tamże, s. 17–18.

¹⁹ Tamże, s. 20–21.

²⁰ Tamże, s. 21.

Aby wypełnić obowiązki narzucone przez okupanta, Brinken, podobnie jak inni, musiał podjąć dodatkowo pracę, która umożliwiłaby mu otrzymanie wymaganego przez Niemców zaświadczenia o zatrudnieniu. Obowiązek ten realizował pracując na pół etatu w Szkole Rzemiosł w Warszawie przy ulicy Sandomierskiej pod kierownictwem Stanisława Vogtmana. Karta pracy nie tylko chroniła Brinkena przed uliczną łapanką, ale umożliwiała mu swobodne poruszanie się w rejonie Warszawy i całej Polski. Było to znaczące ułatwienie dla wypełniania przez niego tajnej funkcji łącznika²¹.

Niezależnie od tego, że była to działalność prowadzona z narażeniem zdrowia i życia, sam Brinken uznał ją jako należącą do najciekawszego okresu swojego życia. Była ona dla niego źródłem patriotycznej i pedagogicznej satysfakcji. Szczególnie ciepło wspominał pełnych poświęcania nauczycieli, rodziców oraz młodzież charakteryzującą się otwartym umysłem, odwagą i pilnością²².

Na przełomie lat 1944–1945 następuje w życiu Brinkena dramatyczny zwrot. Zostaje aresztowany i osadzony w obozie śmierci w Stutthofie w oddziale karnym. Przebywa w nim do 21 stycznia 1945 roku, kiedy to na skutek ofensywy wojsk armii radzieckiej obóz został oswobodzony²³. Ten dzień, jak napisał Brinken, był jego pierwszym dniem wolności i zarazem pierwszym dniem pieszej (sic!) wędrówki do Warszawy. Po wyczerpującej wyprawie dociera na miejsce i zastaje zupełnie zrujnowane miasto²⁴. Uczucia, jakie stały się jego udziałem były przygnębiające: „zastałem dopalające się zgliszcza, kikuty domów, bezludne ulice, barykady, gruzy. W ruinach i rozbitych piwnicach rozkładające się ludzkie ciała. Śmierć i zniszczenie wyzierały z każdego zakamarka”²⁵.

Swoją rodzinę, ukrywającą się u jego rodziny w województwie lubelskim, znalazł Brinken dzięki powszechnemu wówczas sposobowi komunikacji – napisom na murach. Żonę wraz z dziećmi sprawdził wkrótce do Warszawy, gdzie podjęli próbę normalnego życia.

²¹ Tamże, s. 23.

²² Tamże, s. 9.

²³ KP, DzZS, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwalc. 4188. Życiorys Jerzego Brinkena, dz. cyt., k. 1.

²⁴ Tamże.

²⁵ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografa*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 60.

Niemożliwy był powrót Brinkena do szkoły przy ul. Brackiej, gdyż zostały z niej tylko gruzy. Tymczasową pracę znalazł w Gimnazjum im. Marii Curie-Skłodowskiej na Saskiej Kępie, ale tylko do czasu powrotu dotychczasowej nauczycielki, która zgodnie z ówczesnym zwyczajem miała pierwszeństwo zatrudnienia²⁶. Fakt ten można traktować jako jedną z przyczyn, która zdecydowała o opuszczeniu Warszawy i obraniu kierunku na Szczecin.

Na szczecińskiej ziemi

Argumenty przemawiające za osiedleniem się w Szczecinie były natury prozaicznej. Dotychczasowe miejsce zamieszkania i pracy nie istniało. Szanse na otrzymanie nowego zatrudnienia były niepewne. Do tego dochodziły dramatyczne warunki materialne. Można powiedzieć, że w Warszawie rodzinę Brinkenów już nic nie trzymało. Wydarzyły się ponadto dwie sytuacje, które przypieczętowały decyzję o wyjeździe. Jedną z nich były odwiedziny siostry Jerzego Brinkena Marii, która właśnie zdążyła się osiedlić wraz z rodziną w Szczecinie. Zaczęła ona zachęcać brata do przeprowadzki, rysując obraz miasta pełnego zieleni, uroku, pustych mieszkań gotowych do zasiedlenia i czekających miejsc pracy. Drugą ze wspomnianych sytuacji było niespodziewane spotkanie Helsztyńskiego, który zgodził się właśnie na przyjęcie oferty złożonej przez Ministerstwo Oświaty zorganizowania kuratorium szkolnego na Pomorzu Zachodnim. On również namawiał Brinkena do opuszczenia stolicy. Jeżeli dodać do tego wspomnianą już niejednokrotnie ciekawość tego, co nieodkryte i nieznajome, to mamy całokształt przyczyn decydujących o zamieszkaniu Brinkena w stolicy Pomorza Zachodniego²⁷.

Podróż do Szczecina zajęła rodzinie Brinkenów trzy dni, a ostatni jej etap przypadł na pełną emocji przeprawę przez Odrę. Można przekornie powiedzieć, że pokonanie głębokiej rzeki po kołyszącym się drewnianym moście i w międzyczasie odparcie ataku uzbrojonej bandy mogły dawać Brinkenowi i jego współpodróżnym wyobrażenie, jak ciekawym miastem jest Szczecin²⁸. Odczucie to mógł

²⁶ Tamże, s. 60–61.

²⁷ Tamże, s. 62–63.

²⁸ Tamże, s. 63–64.

pogłębić nocleg u siostry, gdy nocną rozmowę przerywały krzyki, wołania o pomoc i strzały, a z drugiej strony uspokajające z założenia zapewnienie, że to normalna szczecińska noc²⁹.

Szczecin powitał Jerzego Brinkena obcą architekturą, wyludnionymi ulicami i stertami gruzu³⁰. Z drugiej strony, jak wspomina, mimo poczucia niepokoju, od początku czuł, że to jest jego miejsce na ziemi, gdzie wraz ze swoimi rodakami zbuduje polskie miasto i wspólnotę³¹.

Wymiary aktywności zawodowej i społecznej

Atmosfera domu rodzinnego Brinkenów obudziła w młodym Jerzym, o czym była już mowa, zamiłowanie do podróży, ciekawość świata i ludzi oraz miłość do książek. Wszystkie te pasje rozwijał sukcesywnie od najmłodszych lat, kontynuując je w tzw. okresie warszawskim swojego życia, a kończąc na szczecińskim. Przełożyły się one jednocześnie na główne wymiary działalności zawodowo-społecznej Jerzego Brinkena, które z powodzeniem realizował w Szczecinie i który to okres należy uznać za szczytowy dla jego osiągnięć.

Jerzy Brinken jako ambasador polskiej książki w Szczecinie

Jedną z podstawowych pasji, które Jerzy Brinken przejął od rodziców, było zamiłowanie do książek:

Moim hobby były książki. Zbierałem literaturę piękną, klasyczną, przygodową, przyrodniczą, geograficzną. Potem zainteresowałem się również filozoficzną i pedagogiczną. Zнали mnie wszyscy antykwariusze wzdłuż ulicy Świętokrzyskiej [...]. Zdobywałem wciąż nowe, ciekawe książki, aż w efekcie moja domowa biblioteka urosła do paru tysięcy egzemplarzy³².

Osiedlenie się w Szczecinie w 1945 roku i wyczulenie Brinkena na potrzeby społeczne spowodowały, że ów imponujący zbiór szybko znalazł swoje zastosowanie. Jedną z największych dolegliwości czasu

²⁹ Tamże, s. 65.

³⁰ Tamże, s. 65–68.

³¹ Tamże, s. 69–70.

³² Tamże, s. 59.

pionierskiego w wymiarze kulturowym był bowiem brak polskiego słowa pisanego.

Pierwszym osadnikom w wolnym już Szczecinie bardzo brakowało dobrej polskiej książki. Stale więc jej poszukiwano, a zdobyte wzajemnie sobie pożyczano. W pierwszych dniach, chodząc po Szczecinie, byłem często pytany przez nieznaną sobie rodaków, czy czasem nie mam czegoś ciekawego do przeczytania³³.

– wspominał Brinken

Decyzja o potrzebie stworzenia czytelnicy zapadła szybko. Po uzyskaniu stosownego pozwolenia od ówczesnego naczelnika Wydziału Kultury i Oświaty Bruno Taydelta, znalezieniu odpowiedniego lokalu w centrum miasta, załatwieniu pozwoleń i sprowadzeniu księgozbioru z Warszawy nastąpił dzień 14 października 1945 roku, kiedy to Brinken uroczystie ogłosił otwarcie „Ośrodka Kultury”. Zgromadzony w nim księgozbiór liczył około 3 tys. egzemplarzy i został starannie podzielony na działy: beletrystyczny, humanistyczny, matematyczno-przyrodniczy, ekonomiczny, pedagogiczny, młodzieżowy i ogólny. Powierzchnia lokalu pełniącego rolę wypożyczalni i czytelnicy (dwa oddzielne pomieszczenia) wynosiła ponad 60 metrów kwadratowych³⁴.

Myślę, że sam pomysłodawca nie przewidział takiego powodzenia swojej inicjatywy. Głód polskiej książki był olbrzymi:

Efekt był natychmiastowy – od oznaczonej godziny drzwi się nie zamykały. Wypożyczalnia była pełna ludzi, czytelnicy również. Nastroj serdeczny i poważny. W pierwszym dniu zapisało się do naszej biblioteki ponad 50 czytelników. Był to mój dzień radości i triumfu, którego nigdy nie zapomnę. Trzeba było widzieć ludzi, którzy ze wzruszeniem przyglądali się półkom z polskimi książkami. Ściskali mi ręce. Dziękowali. Polska książka była dla nich wielką świętością, której tak dotąd pragnęli³⁵.

„Ośrodek Kultury” działał do 1948 roku, kiedy to sam Brinken doszedł do wniosku, że spełnił on już swoją pionierską rolę. Decyzja

³³ Tamże, s. 73.

³⁴ Tamże, s. 73–75; KP. DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inw. 4177. *Biblioteczka Jerzego Brinkena, Parczew–Radom 1925 i karta rejestracyjna czytelnicy w Szczecinie*, k. 1–33; A. Patyna, *Biblioteki szkolne i naukowe*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, dz. cyt., s. 154–155.

³⁵ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografa*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 75.

o jego zamknięciu była o tyle zasadna, że w tym czasie funkcjonowały już biblioteka wojewódzka, miejska i pedagogiczna³⁶.

Rola „Ośrodka Kultury” w Szczecinie była absolutnie wyjątkowa. Książki ze zbiorów Brinkena zaspokajały potrzebę kontaktu z polskim słowem i dziedzictwem kulturowym, pomagały szkołom w realizacji procesu nauczania w sytuacji niedoboru podręczników i lektur. Miały one wreszcie udział w procesie integracji społeczności Szczecina³⁷. Jak wspominał Brinken:

Grono czytelników z dnia na dzień rosło [...]. Garnęli się do polskiej książki robotnicy, urzędnicy, kupcy, rzemieślnicy i młodzież szkolna [...]. Książka zbliżała bowiem ludzi do siebie, łączyła, prowokowała do dyskusji. Wówczas nie istniały jeszcze w Szczecinie kluby, a życie towarzyskie nie było zorganizowane. Toteż czytelnia nasza samorzutnie zaczęła spełniać tę rolę³⁸.

Należy dodać, że „Ośrodek Kultury” stał się również miejscem gromadzącym miejscową elitę intelektualną i miejscem wymiany myśli, gdyż w lokalu przy ulicy Kaszubskiej pojawiali się literaci, dziennikarze, artyści, ekonomiści, geografowie i dyrektorzy szczecińskich szkół³⁹.

Fakt ten skłania do wniosku, że „Ośrodek Kultury” daleko wykraczał swoją rolą poza tę, jaką zwyczajowo pełni każda biblioteka. Wypożyczalnia i czytelnia założone i prowadzone przez Jerzego Brinkena pełniły w sposób wydatny funkcję kulturotwórczą, społeczną oraz integracyjną.

Działalność pedagogiczna i naukowa

Kolejną, obok upowszechniania czytelnictwa, przestrzenią, w której realizował się Jerzy Brinken, była jego aktywność pedagogiczna. Przez niemal całe swoje życie zawodowe w Szczecinie związany był z ówczesnym I Państwowym Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącym w Szczecinie (dzisiejszym I Liceum Ogólnokształcącym), gdzie

³⁶ Tamże, s. 78; W. Michnał, *Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica*, w: *Encyklopedia Szczecina*, dz. cyt., s. 494; W. Michnał, *Miejska Biblioteka Publiczna*, w: *Encyklopedia Szczecina*, dz. cyt., s. 578; M. Piasecka, *Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. H. Radlińskiej*, w: *Encyklopedia Szczecina*, dz. cyt., s. 720.

³⁷ A. Patyna, *Biblioteki szkolne i naukowe*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, dz. cyt., s. 154–155.

³⁸ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografę*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 76–77.

³⁹ Tamże, s. 77.

uczył geografii i astronomii (1947–1967) oraz – już po przejściu na emeryturę – z IV Liceum Ogólnokształcącym. Należy wspomnieć, że Brinken poza swoimi obowiązkami dydaktycznymi przez cały wzmiankowany okres starał się oddziaływać swoją pasją na uczniów. W tym celu organizował liczne wycieczki geograficzne, wystawy i różnego rodzaju imprezy o charakterze popularno-naukowym⁴⁰. Jednym z takich pamiętnych wydarzeń było zorganizowanie w maju 1947 roku ogólnopolskiego zjazdu geografów, o którym będzie jeszcze mowa. To, że zjazd odbył się w budynku liceum, a do jego organizacji były zaangażowane uczennice, miało niewątpliwie istotny walor edukacyjny⁴¹. Temu wydarzeniu towarzyszyła zorganizowana w roku szkolnym 1947/48 okazała wystawa geograficzna, której największą atrakcją był własnoręcznie wykonany przez uczennice model kopalni. Powodzenie wystawy przerosło oczekiwania jej organizatorów. Zgromadzone na niej eksponaty przyjeżdżały oglądać wycieczki z całej Polski, a nawet delegacja rządu z Czechosłowacji⁴².

Ważny odcinek w pracy pedagogicznej Jerzego Brinkena stanowiła praca z przyszłymi nauczycielami. Kolejno organizował i prowadził: Okręgowy Ośrodek Dydaktyczno-Naukowy Geografii i Geologii (1948–1951), Wyższy Kurs Nauczycielski Geografii i Biologii (1949–1951), Sekcję Geografii w Wojewódzkim Ośrodku Doskonalenia Kadr Oświatowych (1952–1958), Wojewódzkie Ognisko Metodyczne Geografii (1958–1959), Wydział Geografii w Zaocznym Studium Nauczycielskim (1954–1965), Wydział Geografii w I Studium Nauczycielskim (1959–1966). Wszystkie te funkcje, co godne podkreślenia, Jerzy Brinken prowadził przez cały okres istnienia wymienionych placówek. Dodatkowo, w latach 1951–1959 na zlecenie CODKO, prowadził wakacyjne kursy dla nauczycieli szkół średnich w charakterze wykładowcy. Wykształcił w tym czasie około tysiąc nauczycieli geografii⁴³.

⁴⁰ Tamże, s. 82–83; J. Brinken, *Żołnierze tajnej oświaty*, dz. cyt., s. 78.

⁴¹ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografę*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 81; J. Brinken, *Szkolnictwo średnie ogólnokształcące*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, dz. cyt., s. 78.

⁴² *Pięćdziesiąt lat I Liceum Ogólnokształcącego im. M. Curie-Skłodowskiej w Szczecinie*, opr. E. Krzemińska, Szczecin 1995, s. 8.

⁴³ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografę*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 83; J. Brinken, *Sylwetki*

Działalność pedagogiczną uzupełniała działalność naukowa, którą należy traktować jako jej immanentną część. Inklinacje do pracy naukowej miał Jerzy Brinken, o czym już wspomniano, od wczesnej młodości. Zamieszkanie w Szczecinie otworzyło przed nim nowe możliwości w tym zakresie. Pisał: „Wiele czasu zajmowały mi [...] studia geograficzne nad Pomorzem Zachodnim i regionem szczecińskim. Gromadziłem książki i mapy niemieckie z zakresu pomorzoznawstwa, a po ich przestudiowaniu wyruszałem w teren”⁴⁴. W ten sposób Brinken zdołał rozpoznać pod kątem geograficzno-geologicznym obrzeża Szczecina, a także wybrzeże morskie. Zebrany materiał w postaci obserwacji, mapek, próbek geologicznych stanowił następnie podstawę do publikowanych artykułów naukowych⁴⁵.

Jednym z najważniejszych osiągnięć naukowych Jerzego Brinkena w wymiarze instytucjonalnym było założenie 9 lutego 1947 roku szczecińskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Była to pierwsza szczecińska placówka naukowa. Myśl o zorganizowaniu tak istotnej dla regionu instytucji była konsekwencją zarówno prywatnych kontaktów Brinkena z wybitnymi polskimi geografami, jak i spotkań w zlokalizowanym w jego mieszkaniu „Ośrodku Kultury”. Inicjatywę powstania szczecińskiego oddziału PTG poparł ówczesny wojewoda Leonard Borkowicz, a na jego siedzibę obrano miejsce zamieszkania Brinkena. On sam został prezesem stowarzyszenia⁴⁶. Szczeciński oddział PTG rozpoczął intensywną pracę, której efektem były m.in.: publikacja materiałów naukowych, inauguracja odczytów i otwartych spotkań, inicjowanie dyskusji oraz wycieczek popularyzujących Szczecin i region⁴⁷.

Za największe osiągnięcie naukowo-organizacyjne szczecińskiego oddziału PTG uznać należy zorganizowanie w maju 1947 roku ogólnopolskiego zjazdu geografów. Był to pierwszy zjazd naukowy

pionierów oświaty szczecińskiej, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, dz. cyt., s. 247.

⁴⁴ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografę*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 78.

⁴⁵ Tamże, s. 78–79.

⁴⁶ Tamże, s. 77, 80.

⁴⁷ Tamże, s. 80; Archiwum Państwowe w Szczecinie. Urząd Wojewódzki Szczeciński. Dział Społeczno-Polityczny, sygn. 34. *Polskie Towarzystwo Geograficzne. Oddział w Szczecinie 1947–1949*, k. 1–33.

w powojennym Szczecinie, którego znaczenie trudno przecenić. Wzięło w nim udział około 700 wybitnych naukowców z całej Polski, reprezentujących wszystkie ośrodki uniwersyteckie w kraju i wiele szkół wszystkich szczebli. Pierwsza część zjazdu odbyła się w Toruniu, a następnie jego uczestnicy przyjechali do Szczecina. Można się tylko domyślać, jakiej skali było to przedsięwzięcie i jakiego wysiłku logistycznego wymagało od jego organizatorów. Naukowe, ale i emocjonalne znaczenie miało tu wydarzenie pozakonferencyjne, czyli wycieczka do Świnoujścia, podczas której „widok polskiego morza wyciskał gościom z głębi Polski łązy wzruszenia”⁴⁸. Zjazd geograficzny oraz wycieczka nad polskie morze na trwałe zapisały się w pamięci jego uczestników i stanowiły doskonałą wizytówkę naukowego Szczecina.

Wyrazem uznania dla kompetencji Brinkena był też fakt powierzania mu różnych funkcji w gremiach naukowych o wymiarze ogólnopolskim. Pełnił m.in. następujące funkcje: członka Komisji Programowej w Ministerstwie Oświaty (1950–1966); konsultanta filmów geograficznych w Wytwórni Filmów Oświatowych w Łodzi (1955–1965); współpracownika Instytutu Pedagogiki w Warszawie w zakresie metodyki i programów nauczania geografii (1954–1970) oraz członka Kolegium Redakcyjnego czasopisma „Geografia w Szkole” (1954–1966)⁴⁹.

Twórczość naukowa, popularno-naukowa i literacka

Jerzy Brinken pozostawił po sobie niezwykle bogaty dorobek w zakresie twórczości naukowej, popularno-naukowej i literackiej. Jego spuściznę stanowi ponad 50 wydanych drukiem publikacji, do których należy doliczyć również te zgromadzone w zasobach Książnicy Pomorskiej w postaci rękopisów i maszynopisów⁵⁰.

W grupie wydawnictw o charakterze naukowym i popularno-naukowym znajdują się przede wszystkim owoce jego pasji jako

⁴⁸ J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografę*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt., s. 80–82.

⁴⁹ Tamże, s. 83.

⁵⁰ *Publikacje Jerzego Brinkena*, opr. J. Krzysztoń, Szczecin 2008 [mps], s. 1–2; J. Brinken, *Żołnierze tajnej oświaty*, dz. cyt., s. 82.

geografa, geologa i wnikliwego obserwatora krajobrazu Pomorza Zachodniego. Kolekcję tę tworzą m.in. publikacje poświęcone geografii Szczecina i regionu, zmianom geologicznym, krajoznawstwu, turystyce, nazewnictwu geograficznemu, jak i metodyce nauczania geografii⁵¹.

W dorobku Jerzego Brinkena nie brakuje też materiałów historyczno-pedagogicznych i wspomnieniowych, przedstawiających dzieje tajnego nauczania i jego głównych uczestników (w wymiarze krajowym i regionalnym), jak i historię szczecińskich szkół w okresie pionierskim, które dla historyka edukacji stanowią cenny materiał badawczy⁵².

Zupełnie odrębną grupę w piśmiennictwie Jerzego Brinkena zajmują utwory literackie. Dla autora była to doskonała okazja do wyrażenia swoich przemyśleń, obaw i troski o kondycję człowieka i świata. Zdziwiał przy tym różnorodność gatunków, w obszarze których poruszał się Brinken. W zbiorach znajdziemy m.in. powieść science fiction pt. *Kosmopolie*, przedstawiającą wizję doskonałej przyszłości; opowiadania pt. *Brama portowa*, skupiające się na procesie kształtowania się społeczności szczecińskiej, które mogą stanowić

⁵¹ Zob. m.in. J. Brinken, *Geografia okolic Szczecina*, w: *Szczecin – miasto portowe. Informator*, Szczecin 1947; J. Brinken, *Cztery odcinki szczecińskiego wybrzeża*, „*Szczecin*” 1948, nr 3; J. Brinken, *W labiryncie nazw*, „*Szczecin*” 1948, nr 13–14; J. Brinken, *Ogródek geograficzny*, „*Geografia w Szkole*” 1951, nr 2; J. Brinken, *Ćwiczenia i zagadki geograficzne na podstawie mapek*, Szczecin 1957; J. Brinken (współautor), *Słownik geografii turystycznej Polski*, t. 1–2, Warszawa 1956 i 1959; J. Brinken, *Obserwacje w nauczaniu geografii*, w: *Metodyka nauczania geografii*, red. J. Barbag, Warszawa 1966; J. Brinken, *Kaprysy szczecińskiej pogody*, „*Kurier Szczeciński*” 1973, nr 10; J. Brinken, *Burze nad Szczecinem*, „*Kurier Szczeciński*” 1981, nr 67.

⁵² KP, DzZS, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwalc. 4182. *Po upiornej nocy słoneczny poranek (fragment pamiętnika szczecińskiego z lat pionierskich)*, dz. cyt.; KP, DzZS, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwalc. 4188. *Życiorys Jerzego Brinkena*, dz. cyt.; KP, DzZS, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwalc. 4186. *Materiały do publikacji „Żołnierze tajnej oświaty”*, Szczecin 1987; J. Brinken, *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografa*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, dz. cyt.; J. Brinken, *Żołnierze tajnej oświaty*, dz. cyt.; J. Brinken, *Szkolnictwo średnie ogólnokształcące*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, dz. cyt.; J. Brinken, *Sylwetki pionierów oświaty szczecińskiej*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, dz. cyt.; *Pierwsze Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące w Szczecinie w latach 1945–1948*, „*Przegląd Zachodniopomorski*” 1970, z. 4; J. Brinken, *Pionierskie szkoły w dzielnicy Gumieńce*, „*Kurier Szczeciński*” 1981, nr 10.

doskonały materiał dla historyka regionu, oraz mniejsze formy literackie: fraszki, aforyzmy, przysłowia i krótkie wiersze. Z racji tego, że Brinken był bystrym obserwatorem świata i ludzi, nie mogło w jego twórczości literackiej zabraknąć esejów, felietonów czy artykułów publicystycznych⁵³.

Trudno przecenić wartość piśmiennictwa Jerzego Brinkena. Wielość i bogactwo jego form i treści pozwala nie tylko na lepsze poznanie samej osoby szczecińskiego pedagoga, ale daje szansę na głębszy ogląd rzeczywistości, która już minęła.

Działalność społeczno-związkowa

Znakiem rozpoznawczym działalności społecznej Jerzego Brinkena na rzecz Szczecina i regionu był nie tylko wspomniany już wspaniały dar w postaci „Ośrodka Kultury”, ale i jego aktywność w Związku Nauczycielstwa Polskiego. Do związku wstąpił w 1936 roku i pozostał mu wierny do końca swoich dni. W tym okresie pełnił w nim funkcję prezesa ogniska szczecińskiego (czterokrotnie), przewodniczącego Sądu Koleżeńkiego, przewodniczącego komisji rejonowych Zarządu Okręgu oraz sekretarza i członka Komisji Historycznej. Do pełnionych przez Brinkena ról społecznych można też zaliczyć funkcję członka Rady Zakładowej Uniwersytetu Szczecińskiego oraz członka Towarzystwa Kultury w Zamku Szczecińskim⁵⁴.

⁵³ KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4190. *Notatki różne*, [b.d.]; KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4181. „*Rzeczywistość i fantazja*”. *Księga złotych powiedzonek*, cz. 1 i 2, Szczecin 1976–1980; KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4185. „*Rodzina człowiecza*”, z. 1 i „*Szkatuła dobrych rad i złotych myśli*”, z. 2, Szczecin 1991; KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4189. *Wiersze różne*, [b.d.]; KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4183. *Szkatuła złotych powiedzonek*, Szczecin 1976; KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4184. *Słownik frywolnych skojarzeń*, [b.d.]; KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4180. „*Brama portowa*”. *Opowiadania*.

⁵⁴ J. Brinken, *Żołnierze tajnej oświaty*, dz. cyt., s. 78–79; KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4188. Życiorys Jerzego Brinkena, k. 2; KP. Czytelnia Pomorzoznawcza. Życiorys Jerzego Brinkena (19.06.1908 r. – 29.10.1991 r.), dz. cyt., k. 1; L. Turek-Kwiatkowska, *Brinken Jerzy*, w: *Encyklopedia Szczecina*, dz. cyt., s. 89.

Przejęcie na emeryturę w 1970 roku nie oznaczało bynajmniej zwolnienia tempa aktywności społecznej. Cały swój wolny czas Brinken poświęcał organizowaniu pracy m.in. w Klubie byłych Nauczycieli Tajnego Nauczania oraz Komisji Historycznej ZNP, motywując ich członków do spisywania wspomnień, a także organizując dla nich wczasy i wycieczki krajoznawcze⁵⁵.

Odnaczenia i nagrody

Działalność zawodowa i społeczna Jerzego Brinkena znajdowały uznanie i podziw, co wyrażało się w licznych odznaczeniach i nagrodach, jakimi został uhonorowany w ciągu swojego życia. Do najważniejszych należą m.in. Srebrny Krzyż Zasługi (1955), Odznaka Gryfa Pomorskiego (1957), Złota Odznaka ZNP (1968), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1970), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1984) i Odznaka ZNP za Tajne Nauczanie (1985). Jerzy Brinken został również wyróżniony wpisaniem do Księgi Zasłużonych dla Pomorza Zachodniego (1984) oraz dyplomem „Zasłużony dla Szczecińskiej Kultury” (1987)⁵⁶.

Pamięć o Jerzym Brinkenie

Jerzy Brinken swoje bogate i pracowite życie zakończył dnia 29 października 1991 roku i został pochowany na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie w kwaterze 47, obok swojej zmarłej zaledwie dwa miesiące wcześniej żony Anieli⁵⁷.

Postać Jerzego Brinkena, jego dorobek zawodowy i społeczny, pozostały we wspomnieniach jego licznych współpracowników i wychowanków. Upamiętnienie bohatera niniejszego artykułu przybrało również bardziej uchwytne, materialne formy, wpisując się tym

⁵⁵ KP, DzZS. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4188. Życiorys Jerzego Brinkena, dz. cyt.; KP, Czytelnia Pomorzoznawcza. Życiorys Jerzego Brinkena (19.06.1908 r. – 29.10.1991 r.), dz. cyt.

⁵⁶ KP, Dział Zbiorów Specjalnych. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4187. *Varia*, k. 1–13; J. Brinken, Żołnierze tajnej oświaty, dz. cyt., s. 82–83.

⁵⁷ KP, Czytelnia Pomorzoznawcza. Życiorys Jerzego Brinkena (19.06.1908 r. – 29.10.1991 r.), dz. cyt.

samym w pamięć społeczną miasta⁵⁸. W setną rocznicę jego urodzin z inicjatywy Rady Osiedla Centrum na froncie kamienicy, w której mieszkał, została uroczystie zawieszona tablica pamiątkowa. Projekt tablicy jest autorstwa Antoniego i Macieja Adamczaków, a aktu odsłonięcia dokonała córka Jerzego Brinkena – Barbara Karpińska. Na tablicy umieszczono napis następującej treści:

W tym domu mieszkał od 1945 r. Jerzy Brinken (1908–1991).
Nauczyciel – geograf. Pionier Szczecina.
Twórca „Ośrodka Kultury”, pierwszej polskiej biblioteki.
Założyciel w 1947 r. Szczecińskiego Oddziału PTG.

W 100. rocznicę urodzin i 90. lecie Polskiego Towarzystwa Geograficznego.
Rada Osiedla Centrum, Szczecin 2008 r.⁵⁹

Ufundowanie tablicy zbiegło się w czasie z innym ważnym wydarzeniem upamiętniającym zasługi Jerzego Brinkena dla miasta. Była to wystawa rocznicowa zorganizowana przez Książnicę Pomorską im. Stanisława Staszica pt. „Jerzy Brinken (1908–1991) – szczeciński nauczyciel i geograf – w stulecie urodzin”. W licznie zgromadzonych gablotach wyeksponowano dokumenty osobiste (dyplom ukończenia studiów wyższych, rękopisy, notatki, zdjęcia rodzinne), prace o charakterze naukowym i popularno-naukowym, jak i bogatą dokumentację fotograficzną obrazującą wszystkie aspekty jego działalności. Ważne miejsce zajęły tu materiały związane z jego aktywnością w szczecińskim oddziale Polskiego Towarzystwa Geograficznego, które upamiętniały zarazem 60-lecie powstania stowarzyszenia⁶⁰.

Jerzy Brinken i jego dorobek (zwłaszcza w aspekcie działalności kulturalnej) stały się przedmiotem jednego z wystąpień

⁵⁸ Por. m.in.: *Wobec przeszłości: pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, red. A. Szpociński, Warszawa 2005; Ł. Skoczylas, *Pamięć społeczna miasta – jej liderzy i odbiorcy*, Warszawa 2014; M. Golka, *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa 2009.

⁵⁹ Urząd Miasta Szczecin, *Pomniki i tablice w Szczecinie*, http://www.szczecin.pl/chapter_59232.asp?soid=E9968FC46AA644BBBA0E433C7DE6226D [dostęp: 15.03.2018].

⁶⁰ Książnica Pomorska. Czytelnia Pomorzoznawcza. Wystawa pt. *Jerzy Brinken (1908–1991) – szczeciński nauczyciel i geograf – w stulecie urodzin*, Szczecin, czerwiec 2008. Materiały i dokumentacja.

konferencyjnych na sympozjum z cyklu „Ludzie książki Pomorza Zachodniego”, zorganizowanego przez Książnicę Pomorską i Zachodniopomorski Okręg Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w maju 2013 roku. Agnieszka Borysowska wygłosiła wówczas referat pt. „Z książką polską na Ziemię Zachodnie – Jerzy Brinken”, podkreślając w nim rolę, jaką odegrał Brinken w popularyzacji i rozpowszechnianiu zbiorów literackich wśród społeczności szczecińskiej⁶¹. Wszystkie powyższe inicjatywy są świadectwem docenienia roli, jaką odegrał Jerzy Brinken dla rozwoju Szczecina i regionu.

Uwagi końcowe

Prezentacja życia, dorobku zawodowego, jak i aktywności społecznej Jerzego Brinkena wskazuje, że jest to postać na trwale wpisana w historię Szczecina. Mowa tu przede wszystkim o wymiarze kulturowym wspomnianej historii, gdyż działalność Brinkena zogniskowana była w głównej mierze właśnie na obszarze kultury i oświaty. Wartości rodzinne, późniejsza droga edukacyjna i doświadczenie wojenne związane z tajnym nauczaniem wyczuliły Brinkena na kwestie dziedzictwa narodowego i potrzebę jego ochrony. Powyższe uwarunkowania zdecydowały również o zaangażowaniu, z jakim przystąpił on do pracy oświatowej i społecznej na rzecz swojej nowej małej ojczyzny, jaką był Szczecin. Godny podziwu jest fakt łączenia różnorodnych form aktywności: pracy pedagogicznej, udziału w procesie dokształcania i doskonalenia zawodowego nauczycieli, rozwoju naukowego związanego z pasją geograficzną, aktywności społecznej i wreszcie twórczości literackiej.

Wielowymiarowość i bogactwo życia zawodowo-społecznego Jerzego Brinkena nie są możliwe do opisanie w jednym tylko krótkim tekście. W moim przeświadczeniu może on jednak stanowić przyczynek do opracowania w znaczenie szerszym wymiarze jego biografii, w której zostaną rozwinięte tropy badawcze podjęte w niniejszym artykule.

⁶¹ Ogólnopolski portal bibliotekarski, *Sympozjum z cyklu „Ludzie książki Pomorza Zachodniego”*, <http://www.sbp.pl/arttykul/?cid=8332&prev=100> [dostęp: 15.03. 2018].

Bibliografia

- Archiwum Państwowe w Szczecinie. Urząd Wojewódzki Szczeciński. Dział Społeczno-Polityczny, sygn. 34. *Polskie Towarzystwo Geograficzne. Oddział w Szczecinie 1947–1949.*
- Brinken J., *Burze nad Szczecinem*, „Kurier Szczeciński” 1981, nr 67.
- Brinken J., *Cztery odcinki szczecińskiego wybrzeża*, „Szczecin” 1948, nr 3.
- Brinken J., *Ćwiczenia i zagadki geograficzne na podstawie mapek*, Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Kadr Oświatowych w Szczecinie, Szczecin 1957.
- Brinken J., *Geografia okolic Szczecina*, w: *Szczecin – miasto portowe. Informator. Ogólnopolski Zjazd Geografów 1947 w Szczecinie*, Nakładem PTK – Orbis, Szczecin 1947.
- Brinken J., *Kaprysy szczecińskiej pogody*, „Kurier Szczeciński” 1973, nr 10.
- Brinken J., *Obserwacje w nauczaniu geografii*, w: *Metodyka nauczania geografii*, red. J. Barbag, PZWS, Warszawa 1966.
- Brinken J., *Ogródek geograficzny*, „Geografia w Szkole” 1951, nr 2.
- Brinken J., *Pierwsze Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące w Szczecinie w latach 1945–1948*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1970, z. 4.
- Brinken J., *Pionierskie szkoły w dzielnicy Gumieńce*, „Kurier Szczeciński” 1981, nr 10.
- Brinken J. (współautor), *Słownik geografii turystycznej Polski*, t. 1–2, Komitet dla Spraw Turystyki, Warszawa 1956 i 1959.
- Brinken J., *Sylwetki pionierów oświaty szczecińskiej*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1975.
- Brinken J., *Szkolnictwo średnie ogólnokształcące*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1975.
- Brinken J., *W labiryncie nazw*, „Szczecin” 1948, nr 13–14.
- Brinken J., *Wspomnienia szczecińskiego pedagoga i geografa*, w: *Z nadodrzańskiej ziemi. Wspomnienia Szczecinian*, wybór, opr. i wstęp T. Bialecki, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1974.
- Brinken J., *Żołnierze tajnej oświaty*, Centrum Doskonalenia Nauczycieli im. W. Spasowskiego w Warszawie. Oddział w Szczecinie, Szczecin 1990.
- Golka M., *Pamięć społeczna i jej implanty*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Król J., *Uchronić przed zapomnieniem – średnie szkoły ogólnokształcące w województwie szczecińskim w latach 1945–1948*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005.
- Książnica Pomorska. Czytelnia Pomorzoznawcza. *Wystawa pt. Jerzy Brinken (1908–1991) – szczeciński nauczyciel i geograf – w stulecie urodzin. Szczecin czerwiec 2008. Materiały i dokumentacja*, [mps].
- Książnica Pomorska. Czytelnia Pomorzoznawcza. *Życiorys Jerzego Brinkena (19.06.1908 r. – 29.10.1991 r.)*, opr. A. Adamczak, J. Krzysztoń, [b.d., mps].

- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4177. *Biblioteka Jerzego Brinkena. Parczew – Radom 1925 i karta rejestracyjna czytelnicy w Szczecinie*.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4180. *Brama Portowa – opowiadania*, [b.d.].
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4186. *Kombatanci tajnego nauczania; Szczecińscy kombatanci tajnego nauczania*, Szczecin 1987.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4186. *Materiały do publikacji „Żołnierze tajnej oświaty”*, Szczecin 1987.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4190. *Notatki różne*.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4182. *Po upiornej nocy słoneczny poranek (fragment pamiętnika szczecińskiego z lat pionierskich)*, Szczecin 1970.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4178. *Praca magisterska Jerzego Brinkena „Pradolina Puławsko-Pińska w dorzeczu Wieprza”*, Warszawa 1936.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4185. *Rodzina człowiecza*, z. 1; *Szkatula dobrych rad i złotych myśli*, z. 2, Szczecin 1991.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4181. *Rzeczywistość i fantazja*, cz. 1–2. *Księga złotych powiedzonek*, Szczecin 1976–1980.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4184. *Słownik frywolnych skojarzeń*, [b.d.].
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4183. *Szkatula złotych powiedzonek*, Szczecin 1976.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4187. *Varia*, [b.d.].
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4189. *Wiersze różne*, [b.d.].
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych. Archiwum Jerzego Brinkena, sygn. Inwac. 4188. *Życiorys Jerzego Brinkena*, Szczecin 1986.
- Książnica Pomorska. Dział Zbiorów Specjalnych, sygn. P-30. Jerzy Brinken, *Pamiętnik*, Szczecin 1970.
- Kwilecki A., *Rola społeczna nauczyciela na Ziemiach Zachodnich w świetle pamiętników nauczycieli – osadników*, Instytut Zachodni, Poznań 1960.
- Ławrynowicz J., *Przystanek geograf*, „Kurier Szczeciński” 20.06.2008.
- Michnal W., *Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica*, w: *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, Szczecińskie Towarzystwo Kultury, Szczecin 2015.
- Michnal W., *Miejska Biblioteka Publiczna*, w: *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, Szczecińskie Towarzystwo Kultury, Szczecin 2015.

- Ogólnopolski portal bibliotekarski. Sympozjum z cyklu „Ludzie książki Pomorza Zachodniego”, <http://www.sbp.pl/arttykul/?cid=8332&cpv=100> [dostęp: 15.03.2018].
- Patyna A., *Biblioteki szkolne i naukowe*, w: *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, red. L. Turek – Kwiatkowska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1975.
- Pionierskie lata oświaty szczecińskiej 1945–1948*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1975.
- Piasecka M., *Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. H. Radlińskiej*, w: *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, Szczecińskie Towarzystwo Kultury, Szczecin 2015.
- Pięćdziesiąt lat I Liceum Ogólnokształcącego im. M. Curie-Skłodowskiej w Szczecinie*, opr. E. Krzemińska, [b.w.], Szczecin 1995.
- Pięćdziesiąt lat Polski na Pomorzu Zachodnim. Polityka. Społeczeństwo. Kultura*, red. K. Kozłowski, E. Włodarczyk, Szczecin „Dokument”, Szczecin 1996.
- Publikacje Jerzego Brinkena*, opr. J. Krzysztoń, Szczecin 2008, [mps].
- Sadaj B., *Społeczno-zawodowe problemy nauczycieli w Polsce Ludowej (na przykładzie województwa szczecińskiego)*, Wydawnictwo Instytutu Zachodnio-Pomorskiego, Szczecin 1967.
- Skoczyłaś Ł., *Pamięć społeczna miasta – jej liderzy i odbiorcy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2014.
- Turek-Kwiatkowska L., *Brinken Jerzy*, w: *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, Szczecińskie Towarzystwo Kultury, Szczecin 2015.
- Urząd Miasta Szczecin, *Pomniki i tablice w Szczecinie*, http://www.szczecin.pl/chapter_59232.asp?soid=E9968FC46AA644BBBA0E433C7DE6226D [dostęp: 15.03.2018].
- Wobec przeszłości: pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, red. A. Szpociński, Instytut im. A. Mickiewicza, Warszawa 2005.

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Dr hab. Joanna Król, prof. US
 Uniwersytet Szczeciński
 Wydział Pedagogiczny
 e-mail: joan_krol@wp.pl